

<https://doi.org/10.5559/di.27.1.06>

ODREDNICE PREDRASUDA PREMA NACIONALNIM MANJINAMA: PROVJERA ULOGE RAZLIČITIH OBLIKA NACIONALNE VEZANOSTI

Lea SKOKANDIĆ
Pravni fakultet, Zagreb

Dinka ČORKALO BIRUŠKI
Filozofski fakultet, Zagreb

UDK: 159.942.2(497.5):323.15
316.647.8(497.5):323.15
172.16

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. 5. 2017.

Cilj je rada bio ispitati relativni doprinos dispozicijskih (autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju), identitetskih (identifikacije s vlastitom nacijom, nacionalizma i kozmopolitizma) i situacijskih čimbenika (percepcije međugrupne prijete) u predviđanju otvorenih i prikrivenih etničkih predrasuda, uz ispitivanje multigrupnog moderirajućeg učinka nacionalnog identiteta. U istraživanju je sudjelovalo 582 studenata Sveučilišta u Zagrebu. Utvrđeno je da se visoko i nisko identificirani pojedinci razlikuju na svim mjerama, osim u rezultatima orijentacije na socijalnu dominaciju. Analizom traga kompozitnih rezultata na latentnim varijablama utvrđen je značajan doprinos percipirane međugrupne prijete te dispozicijskih čimbenika u objašnjenju predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina, ali ne i značajan doprinos identitetskih obilježja. U radu se raspravlja o implikacijama rezultata, posebno o ograničenoj mogućnosti predviđanja prikrivenih predrasuda na temelju sklopa prediktora uobičajenih u predviđanju otvorenih predrasuda.

Ključne riječi: otvorene i prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama, nacionalna vezanost, nacionalni identitet, nacionalizam, kozmopolitizam

Lea Skokandić, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Vladimira Nazora 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: lea.skokandic@pravo.hr

UVOD

Važnost istraživanja dinamike predrasuda i njihovih posljedica na opće društvene i političke odnose prepoznata je već sredinom 20. stoljeća. Prema Allportu (1954), predrasude su međugrupni stavovi obilježeni averzijom i neprijateljstvom prema čitavim grupama ili pojedincima koji pripadaju određenoj grupi. Iskazivanje predrasuda regulirano je motivacijom za pozitivnom samoprezentacijom i nastojanjem pojedinca da se javno odnosi prema drugima na društveno poželjan i politički korektan način (Dunton i Fazio, 1997), pa je razvijen niz instrumenata kojima se mjere prikriveni oblici predrasuda, odnosno simboličke predrasude (npr. McConahay i Hough, 1976; McConahay, Hardee i Batts, 1981). Prikrivenim predrasudama ispituju se prikrivene negativne emocionalne reakcije prema "objektu" predrasuda. Tako npr. pojedinci mogu osjećati antipatiju, ali takve emocije negiraju, naglašavajući kulturne razlike između vlastite i vanjske grupe te potrebu za očuvanjem tradicionalnih vrijednosti vlastite grupe. Za razliku od prikrivenih, otvorene ili klasične predrasude odražavaju izravnu nesnošljivost, odnosno negativan stav prema pripadnicima vanjske grupe. Pojedinci izražavaju neprihvatanje i nespremnost na bliske kontakte s pripadnicima vanjske grupe te ih doživljavaju kao prijetnju (McConahay i sur., 1981; Meertens i Pettigrew, 1997). U dosadašnjim istraživanjima uglavnom su ispitivani odnosi između klasičnih, tj. otvorenih, predrasuda i niza psihologijskih i socioloških mjera te mogućnost predviđanja predrasuda i unaprjeđivanja međugrupnih odnosa. Najčešće su ispitivane otvorene rasne, nacionalne i vjerske predrasude (npr. Dovidio, Hewstone, Glick i Esses, 2010) ili su ispitivani doprinosi raznih prediktora objašnjenju generaliziranih predrasudnih stavova (npr. Bäckström i Björklund, 2007; Duckitt i Sibley, 2007). No prediktori prikrivenih predrasuda rijetko su ispitivani (Meertens i Pettigrew, 1997), pa je ovo istraživanje u tom pogledu doprinos literaturi na tom području.

ODREDNICE PREDRASUDA

Čimbenici koji stvaraju predrasude mogu se načelno podijeliti na individualna obilježja, poput obilježja ličnosti i stavova (Adorno, Frenkel-Brunswick, Levinson i Sanford, 1950; Allport, 1954; Altemeyer, 1981; Duckitt, 1989), identitetna obilježja utemeljena na grupnoj pripadnosti (Turner, Brown i Tajfel, 1979) te situacijska obilježja međugrupnog odnosa, poput međugrupnoga kontakta (Allport, 1954; Tropp i Pettigrew, 2000), postojanja sukoba među grupama (Sherif, 1966; Zárate, Garcia, Garza i Hitlan, 2004) ili percepcije međugrupne prijetnje (Stephan i Stephan, 2000; Stephan i Renfro, 2002).

U ovom istraživanju ispitat ćemo mogućnost predviđanja otvorenih i prikrivenih predrasuda prema nacionalnim manjinama na temelju jačine i vrsta nacionalne vezanosti, autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju kao individualnih obilježja i percepcije međugrupne prijetnje kao važnoga situacijskog čimbenika.

Jedan od ključnih elemenata za izražavanje predrasuda jest doživljaj sebe kao člana grupe (Turner i sur., 1979). Stoga u ovom istraživanju promatramo učinak vezanosti uz vlastitu nacionalnu grupu na iskazivanje predrasuda prema nacionalnim manjinama. Prema teoriji socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1979), predrasudne reakcije mogu se pripisati unutargrupnoj pristranosti, kada su odnosi među grupama kompetitivni. No takvo favoriziranje vlastite grupe ne dovodi nužno do derogiranja članova vanjske grupe (Brewer, 1999). Odnos između unutargrupne lojalnosti i predrasuda ovisi i o osobnim stavovima pojedinca te o situacijskim čimbenicima, poput spomenutoga kompetitivnog konteksta međugrupne interakcije (Brewer, 1999). Motivacija za unaprjeđenje položaja vlastite grupe ili sama percepcija ugroženosti položaja vlastite grupe može znatno pridonijeti negativnom odnosu prema pripadnicima drugih grupa (Branscombe, Ellemers, Spears i Doosje, 1999; Duckitt i Fisher, 2003; Riek, Mania i Gaertner, 2006). O tome posebno govori integrirana teorija međugrupne prijetnje (Stephan i Stephan, 2000; Stephan i Renfro, 2002), prema kojoj se međugrupni animozitet povećava u situacijama međugrupnoga natjecanja za resurse, odnosno kada grupe doživljavaju prijetnju od ostalih grupa. Štoviše, istraživanja dosljedno identificiraju međugrupnu prijetnju kao medijator odnosa između unutargrupne identifikacije i derogacije članova vanjske grupe (npr. Li i Brewer, 2004; Löw Stanić, 2014; Shook, Hopkins i Koech, 2016; Wagner, Christ i Heitmeyer, 2010; Willis-Esqueda, Hazel Delgado i Pedroza, 2017). Međutim, međugrupna prijetnja nije ispitivana u kontekstu prikrivenih predrasuda – ni kao prediktor ni kao medijator. Stoga u ovom istraživanju želimo utvrditi najprije njezinu prediktivnu snagu u predviđanju prikrivenih predrasuda, zajedno s nizom drugih prediktora koji su se do sada pokazali relevantnima u predikciji otvorenih predrasuda. Uzimajući u obzir značenje identitetnih i situacijskih čimbenika za predviđanje predrasudnih reakcija, u ovom ćemo istraživanju provjeriti u kojoj mjeri vezanost za vlastiti narod i percepcija prijetnje pridonose negativnim stavovima prema drugim narodima. Važan doprinos ovog istraživanja jest uključivanje raznih oblika nacionalne vezanosti kao prediktora predrasuda, i to njihova dva oblika predrasuda – otvorenih i prikrivenih, što se do sada nije istraživalo.

Nacionalnu identifikaciju¹ i njezinu snagu određuju dva faktora: prihvaćanje vlastite grupne pripadnosti, koje se teme-

lji na teritorijalno-političkoj i kulturnoj identifikaciji s vlastitim narodom ili nacijom (Vujević, 2007), te afektivno prihvaćanje i angažman pojedinca u grupi. Tako se unutargrupno favoriziranje kod visokoidentificiranih pojedinaca manifestira izraženim osjećajima bliskosti ili kohezije s članovima grupe, osjećajima unutargrupne solidarnosti, izraženim nacionalnim ponosom, prihvaćanjem grupnih normi i uloga te spremnošću na očuvanje grupnog integriteta (Kosterman i Feshbach, 1989). No ključno je pitanje je li favoriziranje vlastita naroda ili nacije u izravnoj vezi sa spremnosti na derogaciju drugih naroda ili nacija. U literaturi se, premda pod različitim imenima, spominju dva oblika nacionalne vezanosti – patriotizam i nacionalizam (Kosterman i Feshbach, 1989; Billig, 1995; Staub, 1997). Billig (1995) patriotizam vezuje uz pozitivan, ali kritičan stav prema vlastitoj domovini i njezinim stanovnicima. Smatra se pozitivnom odlikom pojedinca jer podrazumijeva povezanost s grupom koja uključuje osjećaje pripadnosti, privrženosti, odgovornosti i nacionalnoga ponosa. Stoga patriotizam označuje privrženost vlastitoj grupi koja se temelji na kognitivnoj samokategorizaciji te afektivnoj vezanosti, bez implikacija na odnose prema drugim grupama i njezinim članovima. Doživljaj superiornosti vlastite grupe, uz ideju da je ona bolja u odnosu na druge, pretpostavlja evaluativnu dimenziju identifikacije, pa govorimo o nacionalizmu kao obliku nacionalne vezanosti (Roccas, Sagiv, Schwartz, Halevy i Eidelson, 2008). Nacionalizam podrazumijeva favoriziranje pripadnika vlastita naroda, ali i nekritičan stav prema vlastitu narodu, isticanje njegove superiornosti u odnosu na druge te tendenciju derogacije drugih (Kosterman i Feshbach, 1989; Billig, 1995; Mummenday, Klink i Brown, 2001; Staub, 1997). Stoga se nacionalizam, ali ne i patriotizam, u nizu istraživanja pokazao povezanim s iskazivanjem predrasuda i socijalne distance prema pripadnicima drugih naroda (Brewer, 1999; Čorkalo i Kamenov, 2003; Franc, Šakić i Kaliterna-Lipovčan, 2010; Kosterman i Feshbach, 1989; Li i Brewer, 2004; Wagner i sur., 2010). Osjećaji animoziteta i neprijateljstva dodatno su potencirani kada se uz osjećaje superiornosti pojavljuje strah ili percepcija prijetnje od članova vanjske grupe (npr. Dimitrova, Buzea, Ljubic i Jordanov, 2015; Löw Stanić, 2014; Ljubic, Vedder i Dekker, 2012; Raijman i Semyonov, 2004). Zato smo u ovom istraživanju operacionalizirali dva oblika nacionalne vezanosti za koje pretpostavljamo da će različito predviđati predrasude: nacionalni identitet kao mjeru "čiste" unutargrupne identifikacije (nacionalnu vezanost), pri čemu očekujemo da ona neće značajno predviđati predrasude, te mjeru nacionalizma što ga obilježava osjećaj superiornosti vlastite nacije u odnosu na druge nacije, pri čemu očekujemo da će on značajno pridonositi predrasudama.

Osim ova dva oblika nacionalne vezanosti, u ovom istraživanju promatramo i doprinos odsutnosti nacionalne vezanosti ili kozmopolitizma u objašnjenju etničkih predrasuda. Ovaj oblik nacionalne (ne)vezanosti uključuje odnos prema vlastitoj grupi i vanjskim grupama, ali su granice vlastite grupe definirane prema drugačijim kriterijima od one kod nacionalne identifikacije i nacionalizma. Kozmopolitizam podrazumijeva poistovjećenje s nadređenom grupom građana svijeta te normativne principe utemeljene na humanističkim vrijednostima koje dijele svi stanovnici svijeta (Skey, 2012). Kozmopolitsko opredjeljenje podrazumijeva njegovanje tolerancije, zbog svoje utemeljenosti na racionalnosti, poštovanju prava na jednakost i otvorenosti prema raznim kulturama, pa se očekuje manja povezanost s predrasudnim stavovima prema drugim etničkim grupama (Altıntaş, Kurtulmuş, Kaufmann, Harcar i Gündögan, 2013; Paredes, 2017).

Osim oblika nacionalne vezanosti i percepcije prijetnje, u ovom će se radu ispitati i relativni učinak ključnih dispozicijskih čimbenika – autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Poseban doprinos ovog rada jest u tome što će se utvrditi mogu li se na temelju prediktorskoga sklopa kojim se predviđaju otvorene predrasude predvidjeti i one prikrivene.

Autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju dvije su najčešće ispitivane predispozicije za predviđanje predrasuda (Bäckström i Björklund, 2007; Duckitt, 2005). Osobe koje su visoko ili nisko na ovim dimenzijama imaju različit odnos prema nekim društvenim vrijednostima i odnosima između grupa u društvu. Tako (visoko)autoritarni pojedinci izrazito vrednuju sigurnost, red i društvenu kontrolu (Cohrs, Moschner, Maes i Kielmann, 2005; Heaven, Organ, Supavadeeprasit i Leeson, 2006), što ih čini spremnijima za agresivno reagiranje prema onima koji se ne konformiraju tradicionalnim društvenim normama i autoritetima (Altemeyer, 1981; Duckitt, 2005). Pojedinci (visoko)orijentirani na socijalnu dominaciju više vrednuju moć, natjecanje i grupnu dominaciju (Sidanius i Pratto, 1999; vidjeti također: Heaven i sur., 2006), pa su spremniji na derogaciju društvenih grupa koje percipiraju slabijima ili inferiornijima u odnosu na vlastitu grupu (Sidanius i Pratto, 1999).

PROBLEMI I HIPOTEZE

U radu će se provjeriti sljedeći problemi:

1. Ispitati razlike u iskazivanju otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina² kod nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika.

U dosadašnjim istraživanjima etničkih predrasuda utvrđene su značajne povezanosti između nacionalizma i spremnosti na derogaciju pripadnika drugih etničkih skupina te nacionalizma i patriotizma, no ne i povezanosti između patrio-

tizma i derogacije drugih (npr. Čorkalo i Kamenov, 2003; Mummenday, Klink i Brown, 2001). Kao mjeru nacionalnog identiteta uzimamo ponajprije mjeru odnosa prema vlastitoj grupi, a ne nužno i prema drugim grupama, pa ne postavljamo izravnu hipotezu o odnosu ovako definirane unutargrupne identifikacije i etničkih predrasuda.

2. Ispitati prediktivnu snagu triju oblika nacionalne vezanosti: nacionalnog identiteta, nacionalizma i kozmopolitizma, te autoritarnosti, orijentacije na socijalnu dominaciju i percipirane međugrupne prijete u predviđanju otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina; zatim provjeriti multigrupni moderirajući učinak nacionalnog identiteta.

Na temelju dosadašnjih istraživanja (npr. Duckitt, 2005; Duckitt i Sibley, 2007) pretpostavljamo da će odabrani set prediktora dobro predviđati otvorene predrasude, dok je manje potvrda o njihovoj prediktivnoj snazi za predviđanje prikrivenih predrasuda (Coenders, Scheepers, Sniderman i Verberk, 2001), ili su pak nalazi nekonzistentni (npr. Akrami, Ekehammar i Araya, 2000; Van Hiel i Mervielde, 2005).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 684 studenta prve godine pred-diplomskog studija sa 14 sastavnica Sveučilišta u Zagrebu. Odabrani su višestapnim klasterkim uzorkovanjem sa slučajno odabranih sastavnica prethodno grupiranih u tri područja znanosti: društvenih i humanističkih (44,6%), biomedicinskih i biotehničkih (22,6%) te prirodnih i tehničkih (32,8%). Analizirani su podaci 582 sudionika koji su se deklarirali kao Hrvati, jer nas u ovom radu zanima mogućnost predviđanja predrasuda većine prema manjinama. Prosječna dob sudionika bila je $M = 19,66$ godina ($SD = 1,52$), a u uzorku je bilo 61,8% žena. Istraživanje je odobrilo Etičko povjerenstvo za istraživanja s ljudima Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Sudionici su skupno ispunjavali upitnik za vrijeme redovite fakultetske nastave. Uz opća sociodemografska pitanja, primijenjen je i niz instrumenata za mjerenje ključnih konstrukata na skalama Likertova tipa (raspon 1 do 5).

Instrumenti

Skala predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina konstruirana je po uzoru na skale za mjerenje otvorenih i prikrivenih predrasuda (npr. *Subtle and Blatant Prejudice Scale*, Meertens i Pettigrew, 1997). Skala se u konačnoj verziji sastoji od 5 čestica kojima se mjere otvorene predrasude, uz koeficijent pouz-

danosti Cronbach $\alpha = 0,83$. Primjer čestice: *Pripadnici nacionalnih manjina previše se nameću sa zahtjevima za jednaka prava*. Prikrivene predrasude mjerene su četirima česticama. Cronbach α iznosi 0,69. Primjer čestice: *Diskriminacija nacionalnih manjina više ne predstavlja problem u Hrvatskoj*.

Skala nacionalnog identiteta (prilagođena prema Brown, Condor, Mathews, Wade i Williams, 1986) sadrži 10 čestica kojima se ispituje stupanj identifikacije s vlastitim narodom. Primjer čestice: *Moj mi je narod važan*. U daljnjim analizama zadržano je 5 čestica pozitivnog usmjerenja koje su upućivale na jednofaktorsko rješenje ($\alpha = 0,91$).

Skala nacionalizma (Čorkalo i Kamenov, 2003) preuzeta je iz opsežnijeg instrumenta, a primjer čestice jest *Dobar pripadnik moje nacije ne bi se smio družiti s našim neprijateljima*. *Skala kozmopolitizma* preuzeta je iz istog instrumenta, primjer čestice jest *Smatram sebe prije svega građaninom svijeta*. U daljnjim analizama zadržane su 4 čestice na skali nacionalizma ($\alpha = 0,72$) i 4 čestice na skali kozmopolitizma ($\alpha = 0,83$).

Skala desne autoritarnosti (Zariksson, 2006) sadržavala je izvorno 15 čestica (primjer: *Naša zemlja treba slobodoumne ljude koji će imati hrabrosti ustati protiv tradicionalnih običaja, čak i ako će to mnoge uzrujati.*). Premda izvorna skala sadrži tri faktora, naši su rezultati sugerirali zadržavanje dvofaktorskog rješenja – faktora konvencionalizma (5 čestica, $\alpha = 0,65$) te autoritarne agresivnosti i submisivnosti (5 čestica, $\alpha = 0,77$). U daljnjim je analizama uzet latentni faktor višeg reda.

Skala orijentacije na socijalnu dominaciju (Sidanius i sur., 1999) izvorno sadrži 13 čestica. U daljnjim analizama zadržano je 8 čestica koje su pokazivale dobra metrijska svojstva ($\alpha = 0,71$), a primjer čestice jest *Neki ljudi jednostavno zaslužuju više od drugih*.

Skala percipirane međugrupne prijeteće nacionalnom identitetu – konstruirana je po uzoru na skale kojima se ispituje percipirana simbolička prijetećnost (npr. Stephan i Stephan, 2000) i inicijalno je sadržavala sedam čestica koje su opisivale doživljaj simboličke prijetećnosti koju većina osjeća od pripadnika nacionalnih manjina. Simbolička prijetećnost odnosi se na strah da manjina predstavlja prijetećnu integritetu, simbolima, vrijednostima i tradicijama većine. Primjer čestice jest *Pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj svojim vrijednostima i običajima ugrožavaju tradicionalne vrijednosti i hrvatski identitet*. U daljnjim analizama zadržane su 4 čestice ($\alpha = 0,83$).

OBRADBA PODATAKA

Na temelju eksploratorne faktorske analize svih čestica upotrijebljenih mjera zajedno te vodeći se teorijskim pretpostavkama o višedimenzionalnosti skale, zadržane su samo one čestice koje su na svakom mjernom instrumentu pokazivale dobra metrijska svojstva. Tako je s manjim brojem čestica na svakom

mjernom instrumentu postignuta zadovoljavajuća sadržajna valjanost i pouzdanost instrumenata, jer su uklonjene čestice koje su imale niska zasićenja faktorom ili su bila zasićena drugim faktorima u modelu. Time je postignut umjereno dobar i precizan konfirmatorni mjerni model ($\chi^2 = 1640,96$, $df = 866$, $p < 0,01$; $CMIN/DF = 1,89$; $AGFI = 0,88$; $CFI = 0,92$; $RMSEA = 0,04$) koji ima malu vjerojatnost pojave multikolinearnosti prediktora u modelu (*VIF – Variable Inflation Factor* – za mjeru nacionalizma ima najvišu vrijednost u prediktorskom setu, a iznosi 1,70 uz toleranciju od 0,58, što je u odnosu na graničnu vrijednost od 3 zadovoljavajuće).

Uzorak je podijeljen na temelju rezultata postignutih na skali nacionalnog identiteta, pri čemu je odabrano 18,4% sudionika s najvišim rezultatom (ukupni rezultat u rasponu od 24 do 25 bodova – rezultati iznad 85. centila; $n = 107$) – visoko nacionalno identificirani, i 16% ispitanika s najnižim rezultatom (ukupni rezultat u rasponu od 5 do 14 bodova, – rezultati do 15. centila; $n = 93$) – nisko nacionalno identificirani.

Ispitivanje značajnosti razlika između ove dvije skupine sudionika s obzirom na izraženost predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina provedeno je multivarijatnom analizom varijance. Usporedba sudionika na pojedinačnim mjerama provedena je analizom varijance s Boneferonijevom korekcijom za višestruke usporedbe.

Hi kvadrat testom razlika jest testiran model analize traga na dva poduzorka (ugniježđeni modeli; *nested models*) kako bi se ispitala značajnost multigrupnoga moderacijskog utjecaja nacionalnog identiteta.

Rezultati su računani na imputiranim kompozitima faktorskih opterećenja manifestnih varijabli na latentnima (metoda *regression imputation*), tj. kompozitima faktorskih bodova. Visina značajnosti svih parametara određena je metodom samoizvlačenja procijenjene maksimalne vjerojatnosti (*Bootstrap Maximum Likelihood*) na 2000 uzoraka. Intervali značajnosti određeni su metodom korigiranih intervala pristranosti (*BC – bias-corrected intervals method*).

REZULTATI

U nastavku ćemo najprije analizirati razlike u predrasadama s obzirom na snagu nacionalne identifikacije. Potom ćemo ispitati mogućnost predviđanja etničkih predrasuda na temelju niza prediktora testiranjem modela analize traga.

Razlike u izraženosti predrasuda prema nacionalnim manjinama između visoko i nisko nacionalno identificiranih sudionika

Rezultati multivarijatne analize varijance pokazuju da postoji statistički značajna razlika između nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika na mjerama otvorenih i prikrivenih

predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina, pri čemu je 13% multivarijatne varijance povezano s grupnim faktorom (Hotellingov $T^2 = 0,14$; $F(2,197) = 14,19$; $p < 0,01$; multivarijatni $\eta^2 = 0,13$).

Nacionalni identitet		M	SD	F (1,198)	η^2	$\Delta M (M_{n1}-M_{n2})$	SE
OP	NNI	14,07	4,33	5,88*	0,03	1,59*	0,65
	VNI	15,66	4,85				
	Ukupno	14,92	4,68				
PP	NNI	10,81	2,87	28,18**	0,12	2,36**	0,44
	VNI	13,18	3,35				
	Ukupno	12,08	3,34				

$N = 200$; $n_1 = 93$; $n_2 = 107$; * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Legenda:

OP – otvorene predrasude prema nacionalnim manjinama; PP – prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama; NNI – nisko nacionalno identificirani; VNI – visoko nacionalno identificirani

❶ **TABLICA 1**
Multivarijatna analiza varijance razlika između nisko i visoko nacionalno identificiranih pojedinaca na mjerama otvorenih i prikrivenih predrasuda prema nacionalnim manjinama

U Tablici 1 prikazani su rezultati testiranja značajnosti razlika između nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika na upotrijebljenim mjerama. Sudionici se značajno razlikuju u mjerama otvorenih ($F(1,198) = 5,88$; $p < 0,05$; $\eta^2 = 0,03$) i prikrivenih predrasuda ($F(1,198) = 28,18$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,12$) prema pripadnicima nacionalnih manjina, pri čemu visoko nacionalno identificirani sudionici postižu značajno više rezultate u odnosu na nisko identificirane.

Povezanost između raznih oblika nacionalne vezanosti i predrasuda prema nacionalnim manjinama

Deskriptivna statistika i visine Pearsonovih koeficijenata korelacije između otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina te individualnih i situacijskih čimbenika koji pridonose nastanku predrasuda (Tablica 2) pokazuju značajnu međuovisnost većine konstrukata.

Otvorene i prikrivene predrasude značajno su i nisko povezane ($r = 0,29$, $p < 0,01$). Povezanosti pojedinih individualnih i situacijskih čimbenika s prikrivenim i otvorenim predrasadama pokazuju važne razlike. Primjerice, percepcija međugrupne prijete umjereno je povezana s otvorenim predrasadama ($r = 0,66$, $p < 0,01$), ali nisko s prikrivenima ($r = 0,18$, $p < 0,01$), što sugerira i vjerojatnu različitu ulogu prijete u tumačenju varijance otvorenih i prikrivenih predrasuda.

Umjerene visine povezanosti između tri oblika nacionalne vezanosti potkrepljuju pretpostavku o tome da nije riječ o istovjetnim oblicima vezanosti. Osim toga, svaki od njih je ra-

● **TABLICA 2**
 Deskriptivna obilježja i
 Pearsonovi koeficijenti
 korelacija između
 ukupnih rezultata na
 upotrijebljenim
 mjerama

zličito povezan s otvorenim i prikrivenim predrasudama. Tako je nacionalni identitet, kao mjera "čiste" unutargrupne vezanosti, nisko povezan s otvorenim predrasudama ($r = 0,11$, $p < 0,01$) i tek nešto više, ali i dalje nisko, s prikrivenim predrasudama ($r = 0,22$, $p < 0,01$), dok je nacionalizam umjereno povezan s otvorenim predrasudama, ali nisko s prikrivenima ($r = 0,41$; $r = 0,23$, $p < 0,01$). Kozmopolitizam je u podjednakoj mjeri (negativno i nisko) povezan s oba oblika predrasuda ($r_{\text{otvorene}} = -0,21$; $r_{\text{prikrivene}} = -0,25$, $p < 0,01$).

	M	SD	Raspon	<i>r</i>								
				OP	PP	NI	NAC	KOZMO	RWA	SDO	PMP	
OP	14,80	4,38	5-25	1								
PP	11,99	2,95	4-20	0,29**	1							
NI	19,07	4,42	5-25	0,11**	0,22**	1						
NAC	9,93	3,30	4-20	0,41**	0,23**	0,43**	1					
KOZMO	10,55	3,88	4-20	-0,21**	-0,25**	-0,41**	-0,40**	1				
RWA	30,30	6,10	15-48	0,27**	0,23**	0,46**	0,45**	-0,34**	1			
SDO	15,30	4,71	8-36	0,38**	0,17**	-0,03	0,21**	-0,19**	0,03	1		
PMP	8,82	3,36	4-20	0,66**	0,18**	0,10*	0,45**	-0,18**	0,29**	0,36**	1	

$N = 582$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Legenda:

OP – otvorene predrasude prema nacionalnim manjinama; PP – prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama; NI – nacionalni identitet; NAC – nacionalizam; KOZMO – kozmopolitizam; RWA – autoritarnost; SDO – orijentacija na socijalnu dominaciju; PMP – percepcija međugrupne prijateljnosti

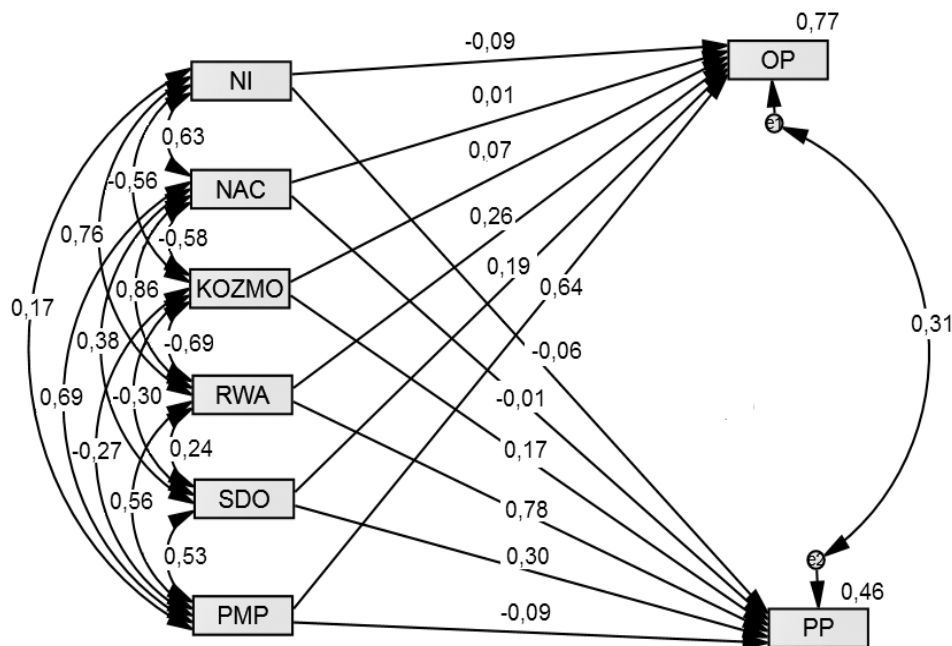
Ovi nalazi upućuju na to da bi različiti oblici nacionalne vezanosti mogli različito pridonositi objašnjenju prikrivenih i otvorenih predrasuda. Provjera ove pretpostavke bit će obuhvaćena testiranjem modela analize traga.

Predviđanje otvorenih i prikrivenih predrasuda prema nacionalnim manjinama na temelju oblika nacionalne vezanosti te individualnih i situacijskih čimbenika

Modelom analize traga testirana je mogućnost predviđanja dvaju kriterija – otvorenih i prikrivenih predrasuda prema nacionalnim manjinama – uz pomoć tri oblika nacionalne vezanosti (nacionalnog identiteta, nacionalizma i kozmopolitizma), autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju kao individualnih čimbenika te percipirane međugrupne prijateljnosti kao situacijskoga čimbenika (Slika 1).

Pokazatelji stupnja općega slaganja teorijskoga modela s empirijskim pokazuju zadovoljavajuće vrijednosti pristajanja modela ($N = 582$; $\chi^2 = 0,56$; $df = 1$; $p = 0,45$; $CMIN/DF = 0,56$; $CFI = 1,00$; $AGFI = 0,99$; $RMSEA = 0,00$). Visina koeficijenta determinacije otvorenih predrasuda ($R^2 = 0,77$, $p < 0,01$), u odno-

su na isti koeficijent za kriterij prikrivenih predrasuda ($R^2 = 0,46$, $p < 0,01$), pokazuje da se ovim setom prediktora mogu bolje predvidjeti otvorene predrasude od prikrivenih (Tablica 3).

$N = 582$; $\chi^2 = 0,56$; $df = 1$; $p = 0,45$; $CMIN/DF = 0,56$; $CFI = 1,00$; $AGFI = 0,99$; $RMSEA = 0,00$

SLIKA 1
Prikaz modela analize traga za ispitivanje značajnosti učinka nacionalnog identiteta, nacionalizma, kozmopolitizma, autoritarnosti, orijentacije na socijalnu dominaciju i percipirane međugrupne prijete na prikrivene i otvorene predrasude prema nacionalnim manjinama

Legenda:

OP – otvorene predrasude prema nacionalnim manjinama; PP – prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama; NI – nacionalni identitet; NAC – nacionalizam; KOZMO – kozmopolitizam; RWA – autoritarnost; SDO – orijentacija na socijalnu dominaciju; PMP – percepcija međugrupne prijete

Usporedba rezultata nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika u modelu pokazuje različitu prediktivnu snagu varijabli u predviđanju otvorenih i prikrivenih predrasuda ($n_{NI} = 93$; $n_{VNI} = 107$; $\chi^2 = 4,44$; $df = 2$; $p = 0,10$; $CMIN/DF = 2,22$; $CFI = 0,99$; $AGFI = 0,80$; $RMSEA = 0,07$). Naime, upotrijebljeni set prediktora podjednako dobro objašnjava otvorene predrasude i kod visoko ($R^2 = 0,80$, $p < 0,01$) i kod nisko identificiranih sudionika ($R^2 = 0,77$, $p < 0,01$), a nešto bolje objašnjava prikrivene predrasude kod nisko ($R^2 = 0,49$, $p < 0,01$) nego kod visoko nacionalno identificiranih ($R^2 = 0,30$, $p < 0,01$). Slično kao i na cijelom uzorku, i na subuzorcima je postotak objašnjene varijance otvorenih predrasuda veći nego za prikrivene predrasude.

U Tablici 3 istaknuti su relativni doprinosi svakoga od prediktora na otvorene i prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama. Na cijelom uzorku značajan direktni efekt imaju percepcija međugrupne prijetnje ($\beta = 0,64, p < 0,01$), autoritarnost ($\beta = 0,26, p < 0,01$) i orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta = 0,19, p < 0,01$), koje objašnjavaju najveći dio varijance kriterija otvorenih etničkih predrasuda, uz značajni, ali znatno niži, doprinos kozmopolitizma ($\beta = 0,07, p < 0,05$) i odsutnosti nacionalnog identiteta ($\beta = -0,09, p < 0,05$).

Prikrivene etničke predrasude u značajnoj mjeri predviđaju autoritarnost ($\beta = 0,78, p < 0,01$) i orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta = 0,30, p < 0,01$) te u nešto manjoj mjeri kozmopolitizam ($\beta = 0,17, p < 0,01$).

Iz Tablice 3 vidi se da i kod nisko nacionalno identificiranih sudionika značajne efekte na otvorene predrasude imaju: percepcija međugrupne prijetnje ($\beta = 0,54, p < 0,01$), orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta = 0,22, p < 0,01$), autoritarnost ($\beta = 0,22, p < 0,05$), kozmopolitizam ($\beta = 0,17, p < 0,01$) te odsutnost nacionalnog identiteta ($\beta = -0,13, p < 0,05$), a kod visoko-identificiranih samo percepcija međugrupne prijetnje ($\beta = 0,70, p < 0,01$) i orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta = 0,24, p < 0,01$).

➔ TABLICA 3
Direktni efekti u modelu s kriterijima otvorenih i prikrivenih etničkih predrasuda na punom uzorku te poduzorcima nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika

Direktni efekti		β		
		$N = 582$	$nNNI = 93$	$nVNI = 107$
OP	NI	-0,09*	-0,13*	0,03
	NAC	0,01	0,13	-0,02
	KOZMO	0,07*	0,17*	0,07
	RWA	0,26**	0,22*	0,12
	SDO	0,19**	0,22**	0,24**
	PMP	0,64**	0,54**	0,70**
R ²		0,77**	0,77**	0,80**
PP	NI	-0,06	-0,16*	0,13
	NAC	-0,01	0,09	-0,20
	KOZMO	0,17**	0,21*	0,14
	RWA	0,78**	0,74**	0,55**
	SDO	0,30**	0,17	0,36**
	PMP	-0,09	-0,06	0,01
R ²		0,46**	0,49**	0,30**

** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

Legenda:

OP – otvorene predrasude prema nacionalnim manjinama; PP – prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama; NI – nacionalni identitet; NAC – nacionalizam; KOZMO – kozmopolitizam; RWA – autoritarnost; SDO – orijentacija na socijalnu dominaciju; PMP – percepcija međugrupne prijetnje; NI – nisko nacionalno identificirani; VNI – visoko nacionalno identificirani

Značajni efekt na prikrivene predrasude kod nisko nacionalno identificiranih sudionika imaju samo autoritarnost ($\beta = 0,74$, $p < 0,01$) i kozmopolitizam ($\beta = 0,21$, $p < 0,05$), dok kod visokoidentificiranih sudionika značajan efekt imaju autoritarnost ($\beta = 0,55$, $p < 0,01$) i orijentacija na socijalnu dominaciju ($\beta = 0,36$, $p < 0,05$).

Kako bi se utvrdilo jesu li razlike u mogućnosti predviđanja otvorenih i prikrivenih etničkih predrasuda na temelju istoga seta prediktora kod visoko i nisko nacionalno identificiranih sudionika doista značajne (moderirajući učinak nacionalne identifikacije), provedena je multigrupna usporedba modela analize traga.

Moderirajuća uloga nacionalne identifikacije u modelu predviđanja predrasuda prema nacionalnim manjinama

Rezultat hi-kvadrat testa razlika između dva modela upućuje na neznačajan multigrupni moderirajući učinak nacionalne identifikacije u predviđanju otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina na temelju odabranih prediktora (Tablica 4).

Hi-kvadrat testom razlika provjereni su pojedinačni učinci svakoga direktnog efekta nezavisne varijable na zavisne za obje skupine sudionika. Ni na cijelom modelu ni na pojedinačnim usporedbama nisu utvrđene značajne razlike između sudionika. Iz toga zaključujemo da ovaj set prediktora podjednako dobro predviđa otvorene i prikrivene predrasude prema pripadnicima nacionalnih manjina i kod nisko i kod visoko nacionalno identificiranih osoba.

● **TABLICA 4**
Usporedba ugniježđenih modela za predviđanje otvorenih i prikrivenih etničkih predrasuda kod nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika

	χ^2	df	RMSEA	AGFI	CFI	χ^2_{diff}	df _{diff}	p
Ugniježđeni modeli								
Model 1 ^a	4,44	2	0,07	0,82	0,99			
Model 2 ^b	15,30	14	0,02	0,90	0,99	10,85	12	> 0,05

^a Model sa slobodnim parametrima (*unconstrained model*); ^b model s fiksnim parametrima standardiziranih regresijskih koeficijenata (*structural weights model*).

RASPRAVA

Cilj ovoga istraživanja bio je ispitati mogućnost predviđanja otvorenih i prikrivenih predrasuda prema nacionalnim manjinama na temelju indikatora nacionalne vezanosti te nekih individualnih i situacijskih faktora. Rezultati su pokazali složen odnos raznih oblika nacionalne vezanosti i kriterija predrasuda, ali i različitu prediktivnu snagu uobičajeno uzetih mjera za predviđanje etničkih predrasuda.

Snaga nacionalnog identiteta i predrasude prema nacionalnim manjinama

Razlike u izraženosti predrasuda prema nacionalnim manjinama kod visoko i niskonacionalno identificiranih sudionika pokazale su se značajnima, pri čemu visoko nacionalno identificirani sudionici iskazuju značajno više otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina od nisko identificiranih. Ovi nalazi potkrepljuju pretpostavke teorije socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1979). Salijentnost grupnog identiteta, važnost takve identifikacije za samopoznanje i tendencija unutargrupnoga favoriziranja smatraju se važnima za stvaranje niza međugrupnih uvjerenja i stavova, pa tako i predrasuda. Kada se govori o unutargrupnoj pristranosti, očekivano je da će istaknutost unutargrupne identifikacije prethoditi sklonosti iskazivanju negativnih međugrupnih stavova. Unutargrupna pristranost bit će veća u situacijama istaknutih narušenih ili kompetitivnih međugrupnih odnosa (Brewer, 1999). Pojedincima kojima je važnija pripadnost grupi imat će potrebu za intenzivnijim angažmanom u grupi, što će kod nekih dovesti do izraženijega konformiranja i očuvanja vrijednosti i normi grupe, suprotstavljajući se pri tome onima koji je realno ili simbolički ugrožavaju. Pod tim se vidom istaknuta nacionalna identifikacija i favoriziranje vlastita naroda povezuju s izraženijom autoritarnosti (Altemeyer, 1981), orijentacijom na socijalnu dominaciju (Sidanius i Pratto, 1999), doživljajem međugrupne prijete (Stephan i Stephan, 2000) te nacionalizmom (Brewer, 1999; Roccas i sur., 2008).

Razlike u izraženosti predrasuda prema nacionalnim manjinama između visoko i nisko nacionalno identificiranih sudionika upućuju na dva važna zaključka: prvo, potvrđena je važnost *izraženosti* grupne (nacionalne) vezanosti u iskazivanju predrasuda, ali ne nužno i važnost *pripadnosti njoj samoj*. Drugo, pokazalo se da je snaga identifikacije važna u određenju i otvorenih i prikrivenih predrasuda, što se do sada relativno rijetko istraživalo. U nastavku komentiramo rezultate odnosa različitih oblika grupne vezanosti i otvorenih i prikrivenih predrasuda.

Vrste nacionalne vezanosti i predrasude prema nacionalnim manjinama

Povezanost otvorenih i prikrivenih predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina te individualnih i situacijskih čimbenika koji pridonose nastanku predrasuda potkrepljuju dosadašnje rezultate (za pregled Dovidio i sur., 2010). Umjerena međusobna povezanost otvorenih i prikrivenih predrasuda te njihova različita povezanost s ostalim konstruktima potkrepljuje pretpostavku o postojanju dvaju oblika predrasuda – otvorenih i prikrivenih (npr. Meertens i Pettigrew, 1997).

U pogledu odnosa vrsta nacionalne vezanosti i predrasuda, rezultati pokazuju da predrasudni stavovi značajno kovariiraju sa sva tri oblika nacionalne vezanosti, pri čemu su otvorene predrasude najviše povezane s nacionalizmom, dok su prikrivene predrasude u podjednakoj mjeri povezane sa sva tri oblika nacionalne vezanosti. Ovi su nalazi uglavnom u skladu s onima koji se uobičajeno dobivaju u ispitivanjima odnosa između nacionalne vezanosti i predrasudnih stavova (npr. Čorkalo i Kamenov, 2003; Shook i sur., 2016; Wagner i sur., 2010; Willis-Esqueda i sur., 2017). Međutim, dok su otvorene predrasude očekivano pozitivno povezane s nacionalizmom, kod kojega je izražena spremnost na derogiranje drugih zbog percepcije superiornosti vlastite grupe nad ostalima, prikrivene predrasude ne pokazuju takav obrazac. Štoviše, svi oblici nacionalne vezanosti u podjednakoj su mjeri i nisko povezani s prikrivenim predrasudama, što pokazuje važnu razliku u odnosu na otvorene predrasude i sugerira da se mehanizam iskazivanja prikrivenih predrasuda ne može povezivati s izraženom grupnom vezanosti.

Niska povezanost nacionalnog identiteta s predrasudnim stavovima potvrđuje pretpostavku da sama unutargrupna vezanost nije nužno povezana s predrasudama prema drugima (Brewer, 1999; Kosterman i Feshbach, 1989). Također, kozmopolitizam se kao oblik (nad)nacionalne vezanosti pokazao, kako je i očekivano, značajno negativno povezanim s iskazivanjem predrasuda. Tako je potvrđeno da je kozmopolitizam zbog svoje utemeljenosti na principima tolerancije prema različitim grupama (Altıntaş i sur., 2013; Paredes, 2017; Skey, 2012) u suprotnosti s iskazivanjem predrasuda prema drugima.

Ovo istraživanje tako daje uvid u relativni doprinos raznih oblika nacionalne vezanosti u objašnjenju otvorenih i prikrivenih predrasuda. Razlike u povezanostima oblika nacionalne vezanosti s otvorenim i prikrivenim predrasudama prema nacionalnim manjinama mogu se pripisati konceptualnim razlikama između ova dva oblika predrasuda (Meertens i Pettigrew, 1997). Naime, za razliku od prikrivenih, otvorene predrasude odražavaju izravno neprihvatanje članova vanjske grupe, koje se manifestira otvorenom nesnošljivošću, baš kao što nacionalizam pokazuje da se vlastiti narod doživljava boljim i vrednijim od drugih. S druge strane, "čisti" nacionalni identitet kao mjera odnosa prema vlastitoj grupi nije od važnosti za odnos prema vanjskim grupama, što jasno predviđaju noviji modeli identifikacije koji uvjerljivo pokazuju da njezini oblici imaju i različite posljedice u međugrupnom kontekstu (Roccas i sur., 2008).

Kako bi se stekao jasniji uvid u ulogu različitih vrsta, odnosno oblika nacionalne vezanosti u predviđanju predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina, bilo je potrebno

promotriti njihov doprinos u kontekstu ostalih relevantnih dispozicijskih i situacijskih čimbenika. U tom relativnom odnosu pokazalo se da "čista" nacionalna vezanost izmjerena kao nacionalni identitet nema veći učinak u objašnjenju otvorenih predrasuda, a isto se pokazalo i za kozmopolitizam. Dakle, ovi rezultati sugeriraju da sama vezanost uz vlastiti narod nije važna za iskazivanje predrasuda prema drugim narodima. Za to su važna dodatna uvjerenja i stavovi, ponajprije oni vezani uz doživljaj međugrupne prijatnje, te uvjerenja o tome kakvi bi trebali biti odnosi među grupama u društvu (autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju). Ovi nalazi potvrđuju su dosadašnjih malobrojnih istraživanja o nejednakoj važnosti raznih vrsta grupnih vezanosti u iskazivanju predrasuda. Ovo je istraživanje pokazalo da se većina varijance otvorenih predrasuda prema nacionalnim manjinama može pripisati izraženosti nekih drugih dispozicijskih ili situacijskih čimbenika, prije negoli identitetskim varijablama. Drugim riječima, uvrštavanjem dispozicijskih i situacijskih varijabli, uz identitetske, objašnjava se onaj dio varijance koji je na prvi pogled u analizi korelacija povezivao oblike nacionalne vezanosti s etničkim predrasadama. Te su druge dispozicijske i situacijske varijable, kako rezultati pokazuju, percepcija međugrupne prijatnje te autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju. Njihovu važnost za predviđanje predrasuda pokazuju i druga istraživanja (npr. Dimitrova i sur., 2015; Ljujic i sur., 2012; Shook i sur., 2016; Wagner i sur., 2010; Willis-Esqueda i sur., 2017). Doživljaj prijatnje integritetu i simbolima grupe te njezinim običajima i tradicijama očekivano je visoko prediktivan za iskazivanje otvorenih predrasuda jer mjeri izravnu nesnošljivost prema ciljanoj grupi koja se percipira kao prijatnja vlastitoj grupi (Stephan i Stephan, 2000). Značajni učinci orijentacije na socijalnu dominaciju i autoritarnosti, kao ključnih dispozicijskih antecedenata otvorenih predrasuda, također su u skladu s dosadašnjim istraživanjima (npr. Bäckström i Björklund, 2007; Duckitt i Sibley, 2007).

Kada govorimo o prikrivenim predrasadama, može se reći da identitetske varijable također nemaju većeg učinka, osim kozmopolitizma, koji slabo pridonosi objašnjenju ovog oblika predrasuda. To znači da su osobe izraženijih kozmopolitskih uvjerenja (koje su uz to niže nacionalno identificirane) spremnije iskazivati predrasude u prikrivenoj formi. Ovaj nalaz nije neuobičajen, jer se prikrivenim predrasadama mjere neizravni negativni stavovi pojedinaca koji sebe doživljavaju tolerantnim i politički korektnim u ophođenju s drugima (npr. Dunton i Fazio, 1997). U tom smislu, doprinos ovog istraživanja jest što potvrđuje da spremnost na iskazivanje prikrivenih predrasuda ovisi ponajprije o razlikama u

dispozicijskim obilježjima pojedinaca te da će ovaj oblik predrasuda biti izraženiji među onima koji se nastoje predstavljati kao tolerantni prema drugima.

Naši rezultati sugeriraju da dispozicijska obilježja imaju značajniju ulogu u predviđanju prikrivenih etničkih predrasuda, no ističemo da odabrani niz prediktora objašnjava manje od 50% varijance kriterija. To znači da postoji razmjerno velik prostor za utvrđivanje dodatnih kontekstualnih obilježja i obilježja pojedinca koji predviđaju ovaj oblik predrasuda.

Stoga naši rezultati dodatno učvršćuju tezu o razlici između otvorenih i prikrivenih etničkih predrasuda, kao i to da one ne ovise o jednakim čimbenicima, pa ih očito nije moguće ni jednako uspješno predvidjeti s istim prediktorskim sklopom.

Budući da se prikrivenim predrasudama mjeri neizravan negativan stav prema drugima koji je prezentiran kao želja da se očuvaju unutargrupne vrijednosti i kultura, razumljivo je što prikrivene predrasude bolje predviđaju dispozicijski faktori autoritarnosti i socijalne dominacije. Naime, u podlozi je autoritarnosti netolerancija prema svim grupama koje se ne konformiraju tradicionalnim društvenim normama i autoritetima (Altemeyer, 1981; Duckitt, 2005), a u podlozi socijalne dominacije slična spremnost na derogaciju onih društvenih grupa koje se percipiraju inferiornijima u odnosu na vlastitu grupu (Sidanius i Pratto, 1999). Zaključno se može reći da je opravdano razmatrati otvorene i prikrivene predrasude prema nacionalnim manjinama kao odvojene oblike predrasuda, čije izražavanje ovisi i o drugačijim čimbenicima i koji se temelje na drugačijim sklopovima obilježja pojedinaca.

U našem su istraživanju potvrđene teorijski očekivane razlike između nisko i visoko nacionalno identificiranih sudionika u pogledu iskazivanja otvorenih predrasuda prema pripadnicama nacionalnih manjina. Međutim, unatoč opravdanosti pretpostavke, nije potvrđeno da snaga identifikacije moderira izravne učinke prediktorskih varijabli u modelu predviđanja predrasuda.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovoga istraživanja pokazali su da unutargrupna vezanost, izražena trima oblicima nacionalne vezanosti, u upotrijebljenom sklopu prediktora nije značajno predviđala predrasudne stavove prema nacionalnim manjinama, nego su bolji prediktori doživljaj prijete i dispozicijska obilježja poput autoritarnosti i socijalne dominacije. Pod tim vidom može se reći da se predrasudni stavovi prema pripadnicama nacionalnih manjina više temelje na strahu od gubitka snage, položaja, unutargrupnih normi, socijalnog reda i integriteta vlastite grupe.

Praktična implikacija ovoga nalaza mogla bi biti preporuka da se u promicanju tolerantnog odnosa prema pripadnicima nacionalnih manjina više djeluje na smanjenje doživljaja prijetnje i razobličavanje društvenih stavova i uvjerenja koja pridonose stvaranju negativnih predodžbi o drugima.

Ovo istraživanje daje dodatni doprinos razumijevanju međuodnosa ključnih prediktora etničkih predrasuda te pokazuje da se moderni oblik predrasuda – one prikrivene – ne mogu dobro predvidjeti istim nizom prediktora kojima se uobičajeno predviđaju otvorene predrasude. S obzirom na to da je istraživanje provedeno na studentima te da su u istraživanju ispitivani stavovi prema svim pripadnicima nacionalnih manjina uzetima zajedno, u budućim bi istraživanjima trebalo provjeriti vrijede li utvrđeni opći odnosi i u odnosu prema pojedinačnim nacionalnim manjinama, kao i to vrijede li oni i u drugim uzorcima opće populacije. Tako se može pretpostaviti da će percepcija međugrupne prijetnje biti izraženija u odnosima s grupama s kojima postoji povijest narušenih odnosa, u odnosu na one grupe s kojima većina nije bila u sukobu. Premda je provedenim istraživanjem zajednički zahaćen niz relevantnih prediktora, u budućim bi istraživanjima bilo važno uključiti i neke dodatne individualne i situacijske čimbenike, poput vrste i čestine kontakata s pripadnicima nacionalnih manjina, ali i neke druge dispozicijske varijable (npr. tendencija socijalne poželjnosti, dimenzije ugodnosti i otvorenosti), kako bi se stekao bolji uvid u relevantne prediktore, prije svega prikrivenih predrasuda. U budućim bi istraživanjima također trebalo ispitati na koji se način može učinkovito djelovati na smanjenje predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina – djelujući na smanjivanje percipirane međugrupne prijetnje i mijenjanje društvenih stavova koji su u podlozi isključivog i netolerantnog odnosa prema drugima i drugačijima.

BILJEŠKE

---

¹ U radu se koristimo pojmom *nacionalna identifikacija* i *nacionalna vezanost*, misleći na identifikaciju s narodom i vezanost za narod (u smislu zajednice povezane elementima etničke povezanosti – osjećajem privrženosti, zajedničkim jezikom, kulturnim obrascima, idejom o zajedničkom podrijetlu i zajedničkom povijesti – a ne nužno političko-teritorijalnom organizacijom nacije-države).

² U istraživanju smo kao objekt stava rabili opći pojam nacionalnih manjina, a ne neku posebnu manjinu kao objekt stava. Naime, ovo je istraživanje dio širega u kojem je istraživana efekat prijedloga specifičnih mjera usmjerenih na poboljšanje općega položaja nacionalnih manjina, a ne neke specifične manjine na stavove većine, pa je bilo nužno da i objekt stava bude formuliran na istoj razini općenitosti.

LITERATURA

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D. J. i Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Akrami, N., Ekehammar, B. i Araya, T. (2000). Classical and modern racial prejudice: A study of attitudes toward immigrants in Sweden. *Scandinavian Journal of Psychology*, 30(4), 521–532. [https://doi.org/10.1002/1099-0992\(200007/08\)30:4<521::AID-EJSP5>3.0.CO;2-N](https://doi.org/10.1002/1099-0992(200007/08)30:4<521::AID-EJSP5>3.0.CO;2-N)
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Oxford, England: Addison-Wesley.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altıntaş, M. H., Kurtulmuşoğlu, F. B., Kaufmann, H. R., Harcar, T i Gündoğan, N. (2013). The development and validation of a consumer cosmopolitanism scale: The polar opposite of xenophobic attitudes. *Economic Research – Ekonomska istraživanja*, 26(1), 137–154. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2013.11517594>
- Bäckström, M. i Björklund, F. (2007). Structural modeling of generalized prejudice: The role of social dominance, authoritarianism and empathy. *Journal of Individual Differences*, 28(1), 10–17. <https://doi.org/10.1027/1614-0001.28.1.10>
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage Publications.
- Branscombe, N. R., Ellemers, N., Spears, R. i Doosje, B. (1999). The context and content of social identity threat. U N. Ellemers, R. Spears i B. Doosje (Ur.), *Social identity: Context, commitment, content* (str. 35–58). Oxford: Blackwell Science.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55(3), 429–444. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00126>
- Brown, R., Condor, S., Mathews, A., Wade, G. i Williams, J. (1986). Explaining intergroup differentiation in an industrial organization. *Journal of Occupational Psychology*, 59(4), 273–286. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1986.tb00230.x>
- Coenders, M., Scheepers, P., Sniderman, P. M. i Verberk, G. (2001). Blatant and subtle prejudice: Dimensions, determinants and consequences; some comments on Pettigrew and Meertens. *European Journal of Social Psychology*, 31(3), 281–297. <https://doi.org/10.1002/ejsp.44>
- Cohrs, J. C., Moschner, B., Maes, J. i Kielmann, S. (2005). The motivational bases of right-wing authoritarianism and social dominance orientation: Relations to values and attitudes in the aftermath of September 11, 2001. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1425–1434. <https://doi.org/10.1177/0146167205275614>
- Čorkalo, D. i Kamenov, Ž. (2003). National identity and social distance: Does in-group loyalty lead to outgroup hostility? *Review of Psychology*, 10(2), 85–94. Dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=4995
- Dimitrova, R., Buzea, C., Ljujic, V., Jordanov, V. (2015). Nationalistic attitudes and perceived threat determine romaphobia among Bulgarian and Romanian youth. *Revista de Asistență Socială*, 14(3), 33–47. Dostupno na <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=300989>

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 27 (2018), BR. 1,
STR. 109-131

ŠKOKANDIĆ, L.,
ČORKALO BIRUŠKI, D.:
ODREDNICE...

Dovidio, J. E., Hewstone, M., Glick, P. i Esses, V. M. (2010). Prejudice, stereotyping and discrimination: theoretical and empirical overview. U J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick i V. M. Esses (Ur.), *The SAGE handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* (str. 3–29). London: SAGE Publications Ltd.

Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification: A new view of an old construct. *Political Psychology*, 10(1), 63–84. <https://doi.org/10.2307/3791588>

Duckitt, J. (2005). Personality and prejudice. U J. F. Dovidio, P. Glick i L. A. Rudman (Ur.), *On the nature of prejudice – fifty years after Allport* (str. 395–412). Oxford, UK.: Blackwell Publishing Ltd.

Duckitt, J. i Fisher, K. (2003). The impact of social threat on world view and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24(1), 199–222. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00322>

Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21(2), 113–130. <https://doi.org/10.1002/per.614>

Dunton, B. C. i Fazio, R. H. (1997). An individual difference measure of motivation to control prejudiced reactions. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23(3), 316–326. <https://doi.org/10.1177/0146167297233009>

Franc, R., Šakić, V. i Kaliterna-Lipovčan, Lj. (2010). Percipirane posljedice doseljavanja i stav prema doseljavanju. *Društvena istraživanja*, 19(3), 421–440. Dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=84275

Heaven, P. C. L., Organ, L., Supavadeeprasit, S. i Leeson, P. (2006). War and prejudice: A study of social values, right-wing authoritarianism, and social dominance orientation. *Personality and Individual Differences*, 40(3), 599–608. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.08.005>

Kosterman, R. i Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10(2), 257–274. <https://doi.org/10.2307/3791647>

Li, Q. i Brewer, M. B. (2004). What does it mean to be an American? Patriotism, nationalism, and American identity after 9/11. *Political Psychology*, 25(5), 727–739. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2004.00395.x>

Löw Stanić, A. (2014). *Provjera postavki teorije međugrupne prijatnje u višetetničkoj zajednici nakon sukoba*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

Ljujic, V., Vedder, P. i Dekker, H. (2012). Romaphobia among Serbian adolescents: The role of national in-group attitudes and perceived threat. *Political Psychology*, 33(6), 911–924. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00927.x>

McConahay, J. B. i Hough, J. C. (1976). Symbolic racism. *Journal of Social Issues*, 32(2), 23–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1976.tb02493.x>

McConahay, J. B., Hardee, B. B. i Batts, V. (1981). Has racism declined in America? It depends on who is asking and what is asked. *Journal of Conflict Resolution*, 25(4), 563–579. <https://doi.org/10.1177/002200278102500401>

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 27 (2018), BR. 1,
STR. 109-131

ŠKOKANDIĆ, L.,
ČORKALO BIRUŠKI, D.:
ODREDNICE...

Meertens, R. W. i Pettigrew, T. F. (1997). Is subtle prejudice really prejudice? *Public Opinion Quarterly*, 61(1), 54–71. <https://doi.org/10.1086/297786>

Mummendey, A., Klink, A. i Brown, R. (2001). Nationalism and patriotism: National identification and out-group rejection. *British Journal of Social Psychology*, 40(2), 159–172. <https://doi.org/10.1348/01446660164740>

Paredes, C. L. (2017). Tolerance toward immigrants as a dimension of cosmopolitanism: Explaining attitudes toward immigrants in Houston. *Sociological Spectrum*, 37(3)149–170. <https://doi.org/10.1080/02732173.2017.1299598>

Raijman, R. i Semyonov, M. (2004). Perceived threat and exclusionary attitudes toward foreign workers in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 27(5), 780–799. <https://doi.org/10.1080/0141987042000246345>

Riek, B. M., Mania, E. W. i Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(4), 336–353. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1004_4

Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S., Halevy, N. i Eidelson, R. (2008). Toward a unifying model of identification with groups: Integrating theoretical perspectives. *Personality and Social Psychology Review*, 12(3), 280–306. <https://doi.org/10.1177/1088868308319225>

Sherif, M. (1966). *Group conflict and cooperation: Their social psychology*. London: Routledge and Kegan Paul.

Shook, N. J., Hopkins, P. D. i Koech, J. M. (2016). The effect of intergroup contact on secondary group attitudes and social dominance orientation. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19(3), 328–342. <https://doi.org/10.1177/1368430215572266>

Sidanius, J. i Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139175043>

Skey, M. (2012). We need to talk about cosmopolitanism: The challenge of studying openness towards other people. *Cultural Sociology*, 6(4), 471–487. <https://doi.org/10.1177/1749975512445434>

Staub, E. (1997). Blind versus constructive patriotism: Moving from embeddedness in the group to critical loyalty and action. U D. Bar-Tal i E. Staub (Ur.), *Patriotism in the lives of individuals and nations* (str. 213–228). Chicago: Nelson-Hall.

Stephan, W. G. i Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. U S. Oskamp (Ur.), *Reducing prejudice and discrimination* (str. 23–46). Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Stephan, W. G. i Renfro, C. L. (2002). The role of threat in intergroup relations. U D. M. Mackie i E. R. Smith (Ur.), *From prejudice to intergroup emotions: Differentiated reactions to social groups* (str. 191–207). New York: Psychology Press.

Tajfel, H. i Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup relations. U W. G. Austin i S. Worchel (Ur.), *Psychology of intergroup relations* (str. 33–48). Monterey, CA: Brooks-Cole.

Tropp, L. R. i Pettigrew, T. F. (2000). Intergroup contact and the central role of affect in intergroup prejudice. U L. Z. Tiedens i C. W. Leach

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 27 (2018), BR. 1,
STR. 109-131

ŠKOKANDIĆ, L.,
ČORKALO BIRUŠKI, D.:
ODREDNICE...

(Ur.), *The social life of emotions: Studies in emotion and social interaction* (str. 246–269). New York: Cambridge University Press.

Turner, J. C., Brown, R. J. i Tajfel, H. (1979). Social comparison and group interest in ingroup favouritism. *European Journal of Social Psychology*, 9(2), 187–204. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420090207>

Van Hiel, A. i Mervielde, I. (2005). Authoritarianism and social dominance orientation: Relationships with various forms of racism. *Journal of Applied Social Psychology*, 35(11), 2323–2344. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02105.x>

Vujević, M. (2007). Nacionalna identifikacija u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 16(3), 379–404. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/19039?lang=hr>

Wagner, U., Christ, O. i Heitmeyer, W. (2010). Anti-immigration bias. U J. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick i V. Esses (Ur.), *The SAGE handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* (str. 361–377). London: SAGE Publications Ltd.

Willis-Esqueda, C., Hazel Delgado, R. i Pedroza, K. (2017). Patriotism and the impact on perceived threat and immigration attitudes. *The Journal of Social Psychology*, 157(1), 114–125. <https://doi.org/10.1080/00224545.2016.1184125>

Zakrisson, I. (2005). Construction of a short version of the Right-Wing Authoritarianism (RWA) scale. *Personality and Individual Differences*, 39(5), 863–872. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.02.026>

Zárate, M. A., Garcia, B., Garza, A. A. i Hitlan, R. T. (2004). Cultural threat and perceived realistic group conflict as dual predictors of prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(1), 99–105. [https://doi.org/10.1016/S0022-1031\(03\)00067-2](https://doi.org/10.1016/S0022-1031(03)00067-2)

Prejudice toward National Minorities: Exploring the Role of Different Forms of National Attachment

Lea ŠKOKANDIĆ

Faculty of Law, Zagreb

Dinka ČORKALO BIRUŠKI

Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb

The aim of this study was to explore relative contribution of several dispositional (right-wing authoritarianism and social dominance orientation) identity (national identity, nationalism and cosmopolitanism) and situational antecedents (perception of intergroup threat) of subtle and blatant ethnic prejudice, along with multigroup moderation effect of national identity. The participants were 582 undergraduate students of University of Zagreb. Research has shown that high and low national identifiers significantly differ in all measures, except on orientation on social domination. Path analysis of composite results on latent variable has proven significant

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 27 (2018), BR. 1,
STR. 109-131

ŠKOKANDIĆ, L.,
ČORKALO BIRUŠKI, D.:
ODREDNICE...

role of symbolic intergroup threat and dispositional factors in prediction of prejudice toward national minorities, whereas national attachment and national identity strength did not have strong impact on prediction. Implications of these results, namely limited possibilities for predicting subtle prejudice with this set of predictors, will be thoroughly discussed in this paper.

Keywords: subtle and blatant prejudice, national minority prejudice, national attachment, national identity, nationalism, cosmopolitanism

Međunarodna licenca / International License:
[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)